

जं० ५१३१

नाम - बौधायन श्रौत सूत्राणि

कर्त्ता - बौधायनः

पत्र संख्या - २३ पत्राणि सं० — X

विषयः - सूत्रपद्धतिः

/ वैद्ययन स्तत्र प्रथमाध्यायः

५१३१

गोधायनसुत्रं
प्रथमाध्याये

सूत्र

॥१॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ आमावास्येनवापौर्णमासेनवाहविषायस्पमाणोभवतिसपुरस्तादेव
हविरातंचनमुपकल्पयतएकाहेनवाद्यहेनवायथर्त्तथैवैत्राह्मणंभवतिदध्नातनक्तिसेंद्रता
याग्निहोत्रोछेषणमभ्यातनक्तियज्ञस्यसंतत्यादितिचंद्रमसंवा निर्ज्ञायसंपूर्णंवावितायात्री
नन्वादधातित्रीणिकाष्ठानिगार्हपत्येभ्यादधातित्रीण्यन्वाहार्यपचनेत्रीणाहवनीयेपरिस
मृहंत्युपवसथस्यरूपंकुर्वंत्यथास्यव्रतोपेतस्यपर्णशाखामाच्छेतिप्राग्बोद्धवावाचंयमो
यत्रवावेत्स्यमन्यतेसायाप्राचीबोदीचीवाबहुपर्णबहुशाखाप्रतिशुष्काग्राभवतितामा
छिनत्तीषेतोद्धेतितयावत्सान्नाकरोतिवायवस्थोपायवस्थेःत्यथैषांमातृः प्रेर्य
तिदेवोवःसविताप्रार्पयतुश्रेष्ठेतमायकर्मणआप्पायध्वमघ्नियादेवभागमूर्जस्वतीःपय
स्वतीःप्रजावतीरुनमीवाअयक्ष्मामावस्तेनईशतमाघशःसौरुद्रस्यहेतिःपरिवोरुण
क्तितिध्रुवाअस्मिन्गोपतौस्यातबद्धीरितियजमानमीयक्षतेथैताःशाखा-ग्रेणाहव

राम

॥१॥

नीयं पर्याहृत्य पूर्वया द्वाया प्रपाद्य जघनेन गार्हपत्यमग्निष्ठेन स्युत्तरार्द्धे वाग्यागारस्योद्गृह
तियजमानस्य पशून्पाहीति नुयदिसंनयति यद्युवेन संनयाति बर्हिः प्रतिपदेव भविति ॥ १ ॥
अथ जघनेन गार्हपत्यतिष्ठन्नसिदं वाऽश्वपरश्चुवा दत्ते देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहु
भ्यां पुल्लोहस्ताभ्यामाददइत्याद्याभिर्मंत्रयते यज्ञस्य घोषदसीति गार्हपत्ये प्रतितपति प्र
त्युष्टुरक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्यत्रि रथा हवनीयमभिप्रैति प्रेयमगाद्धिषणा बर्हिरछम
नुना कृता स्वधया वितष्टा त आवहंति कृवयः पुरस्ता देवेभ्यो जुष्टमितीह बर्हिरासदइति वेदं
प्रत्यवेक्षते यतां दिशमेति यत्र बर्हिर्वैत्स्य नू मन्यते दर्भस्तं वै परिगृह्णाति यावं तमलं प्रस्ता
राय मन्यते देवानां परिभूतमसीत्यथैनमूर्ध्वमुन्मार्ष्टि वर्षवृद्धमसीत्यसिदेनोपयच्छति दे
वबर्हिर्मात्वान्वधाति र्यकूपवर्ते राध्या समित्या छिनत्वा छेत्ताते मारिषमित्या छेदना न्यभिमृ

सूत्र
॥२॥

शतिदेवबर्हिः शतवलशं विरोहेति सहस्रवल्ग्या विवयः सहे मेत्यात्मानं प्रत्यभि मृशते सर्व
शा एवैनः संवलुनोति कृत्वा प्रसारं निदधाति पृथिव्याः संपृचः पाहीति तूष्णीमत ऊर्ध्वमयु
जो मुष्टी लुनोति त्रीन्वापंच वास प्रवानवैकादशवायावतो वालं मन्यते थ त्रिरन्वाहितः
शुल्बं कृत्वा पसलैरावेष्टयत्यदित्यैरास्नासीति तदुदीचीनाग्रं निधाय तस्मिन् प्रसारमभिसं
भरति सुसंभृतात्वा संभरामीति सन्नस्यतीं शल्पे संनहनमिति ग्रंथिं करोति पूषाते ग्रंथिं
ध्रात्विति सते मास्थादिति पश्चात् प्रांचमुपगृह्यथैनमुद्यच्छतदं द्रस्यत्वा बाहुभ्यामुद्यच्छद
ति शीर्षं नधि निधत्ते बहस्पतेर्मुर्ध्ना हरामीत्येत्तुर्वतरिक्षमन्निविहीत्येतोत्तरेण गार्हपत्य
मनधस्यादयति देवं गममसीति तदुपरीव निदधाति यत्र गुप्तं मन्यते तूष्णीं परिभोजनीया
निलुनाति सकृदाच्छिन्नं पितृभ्य आछिनत्यथ तथैव त्रिरन्वाहितः शुल्बं कृत्वा विष्टुशति

यम
॥२॥

हारुमिधमः संनद्यति यत्कल्लोरूपं कृत्वा प्राविशस्त्वं वनस्य तीनः। ततस्त्वामेक विदूशति धासं
 भरामि सुसंभृतेति वेदं करोति वत्स हं पशुकामस्य मृतकार्यमात्राद्यकामस्य त्रिवर्तते जस्का
 मस्योद्धृतिः स्वर्गकामस्य वेदं करोति प्रागुत्तरात्यरिग्राहादथापराह्णे पिंडपितृयज्ञेन चरंति॥
 ॥ २॥ अथैतस्यैशाखायै पणनि प्रच्छिद्याग्रेण गार्हपत्यं निवपत्यैनामधस्तात्परिवास्य जघने
 न गार्हपत्यं स्त्वविमदुपवेषाय निदधात्यथास्यां प्रादेशमात्रं प्रमाय दर्भनाडीः प्रवेक्ष्य तत्रि
 वृच्छाया पवित्रं करोति त्रिवृत्तलाशे दर्भस्यान्नादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं पोतुतमं पयो हव्यं
 करोतु मरुत्यथ सार्यः हुतेऽग्निहोत्र उत्तरेण गार्हपत्यं तृणानि सः स्तीर्य तेषु चतुष्टयं सः सा
 दयति दोहनं पवित्रं सान्नाय्यतपन्यौ स्त्वाल्या वित्यथैनाम्यङ्गिः प्रोक्षति शुं धध्वं देव्या यकर्म
 णो देव यज्यया इति त्रिरथ जघनेन गार्हपत्यमुपविश्योपवेषेणोदीचंगारा निरुहति मातरि च

सूत्र.

॥३॥

नो घ मेसीति तेषु सान्नाय्यतपनीमधि श्रयति द्यौरसि पृथिव्यसि विश्वधाया असि परमेण
धाम्ना ६५ ह्रस्वमा कुरितितस्यां प्राचीनाग्रं शाखापवित्रं निदधाति वसुनां पवित्रमसि शतं
धारं वसुनां पवित्रमसि सहस्रधारमिति तदन्वारम्पवाचं यम आसोथगा आयतीः प्रती
क्षत एता आचरंति मधुमदुहनाः प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः। बह्वीर्भवन्तीरुपजायमा
ना इह वदं द्यौरमयतुगाव इति महेंद्र इति वा यदि महेंद्रयाजी भवत्यथा होपसृष्टं मे प्रब्रूता
दित्युपसृष्टं प्राहुर्दोह्यमाना मनुमंत्रयते हुतस्तोके हुतोऽसौ ग्रये ब्रूते नाकाय स्वाहा घा
वा पृथिवीभ्यामित्यथ पुरस्तात्प्रत्यगानयं तं पृच्छति कामधुक्ष इत्यमुमितीतरः प्रत्याहताम
नुमंत्रयते सा विश्वायुरिति द्वितीयमानयं तं पृच्छति कामधुक्ष इत्यमुमेवेतरः प्रत्याहतामुमे
मंत्रयते सा विश्वव्यचा इति तृतीयमानयं तं पृच्छति कामधुक्ष इत्यमुमित्येवेतरः प्रत्याहता

राम

॥३॥

मनुमेत्रयते सा विश्वकर्मेति तिसृषु दुग्धा सुवाचं विसृजेत बहु दुग्धी द्राय देवेभ्यो हव्यमाणा
यतां पुनः ॥ वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः पुनर्दोहाय कल्पतामिति महं द्रायेति वा यदि महं द्राया जीभ
वति विसृष्टवागनन्वारभ्य नृह्णी मुतरा दोहयित्वा दोहने पश्चानीय संक्षालनमानयति संपृ
च्य ध्वमृतावरीरुर्मिणीर्मधुमत्तमामं द्राधनस्य साताय इत्यथैनत्तस्योदगुद्रास्य नृगीर्तीकृत्वा
तिरः पवित्रं दध्ना तनक्ति सोमेन त्वा तनन्मी द्राय दधीति महं द्रायेति वा यदि महं द्राया जीभां वति
यावता मूर्च्छयिष्यन्मन्यते तव दानयत्यग्निहोत्रोच्छेष एव मभ्या तनक्ति यज्ञस्य सेतति रसियज्ञ
स्य त्वां सेतति मनु संतनोमीत्यथैनदुदन्वता ५ सेनवाचमसेनवापि दधात्यदस्तमसि विह्व
वेत्वा यज्ञायापि दधाम्यहं ॥ अङ्गिरसि क्लेन पात्रेण याः पूताः परिशेति रत इति तदुपरीव निदधा
तियत्र गुप्तं मन्यते विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्येतस्मिन्काले दर्भैः प्रातर्दोहाय वत्सानपाकरोति नृह्णी मू

सूत्र
॥४॥

॥३॥ अथ प्रातर्हुतेग्नि होत्रे हस्तौ संमृशते कर्मणि वां देवेभ्यः शके यमिति नक्तं परिस्तीर्णा एवैते
ग्रयो भवेति यद्युवा अपरिस्तीर्णा भवंत्या हवनीयमेवाग्रे पुरस्तात्परिस्तृण स्यथ दक्षिणतोथ
पश्चादथोत्तरत एवमेवान्वाहार्यपचनं परिस्तृणत्येवंगार्हपत्यं मथाग्रेण गार्हपत्यं तृणानि स
स्तीर्यतेषु द्वंद्वं चियता युधानि सः सादयति स्फं च कपालानि चाग्नि होत्र हवणी च शूर्पं च
कुक्कुटं च शम्पां च लूखलं च मुसलं च दृषदं चोपलं च जुहं चोपभृतं च स्त्रुवं च ध्रुवं च
प्राशि त्रहरणं च डापात्रं च मेक्षणं च पिष्टोदपनी च प्रणीता प्रणयनं चाज्यस्थाली च वेदं च
दारुपात्री च योक्त्रं च वेदपरिवासनं च धर्ष्टिं च धमप्रब्रश्चनं चान्वाहार्यस्थाली च मदंती च
यानि चान्यानि पात्राणि तान्येवमेव द्वंद्वं सः सा घब्रह्माणं दक्षिणत उपवेश्य पृष्ठांस्तृ
णानि संततीं गार्हपत्या दाहवनीया घृतस्य संततिरसियत्तस्य वासं तत्येस्तृणानि संतत्येवाय

राम
॥४॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सूत्र

॥५॥

5

मसि सस्मितं पप्रितं जुष्टं वन्हितं देवहूतं मम कुतमसि हविर्दानं दध्नुस्व मा कारि
ति ॥४॥ अथ विष्णोः क्रमोऽसीति दक्षिणमक्षपालि क्रमिन्वाभ्यां सुप्रउगेश्वर्यं निदधाति श्रु
ये सुचं सुचिपवित्रे अथ पुरोडाशीयान्नेक्षते मित्रस्य ताचक्षुषा त्रेक्षे मा भेमां संविक्ष्यामी
त्वा हि दध्नुस्व मिसु रुवातायेति तृणं वा किं शाकानि रस्यत्यथापउपस्पृश्य दशहोतारं व्या
ख्याय हविर्निर्वक्ष्यामीति यजमानमा मंत्र्य पवित्रवत्याग्निहोत्र हवण्य निर्वपति यद्युवेनानो
भवति जघनेन गार्हपत्यं स्फं निदधाति स्फोपरि पात्री पात्र्यां पुरोडाशीयानावपत्यथ पूर्वा
र्द्धपात्र्या अभिमृशति धूरसि धूर्व धूर्वतं धूर्वतं योस्मा धूर्वतितं धूर्वयं वयं धूर्वाम स्वे देवा
नामसि सस्मितं पप्रितं जुष्टं वन्हितं देवहूतं मम कुतमसि हविर्दानं दध्नुस्व मा
कारित्यथ पुरोडाशीयान्नेक्षते मित्रस्य ताचक्षुषा त्रेक्षे मा भेमां संविक्ष्यामीत्वा हि दध्नुस्व मिसु

राम

॥५॥

रुवातायेति तृणं वा किं शा रुवानिरस्य संथाप उपस्पृश्य दश होतारं व्याख्याय हविर्निर्वप्या
 मीति यजमानमामंत्र्य पवित्रं वत्याग्नि होत्र हवणा निर्वपत्योत्रां निर्वपेति यजमानो नुजामात्य
 थ निर्वपति देवस्य त्वा स विरुः प्र सवेष्टिनोर्बाहुभ्या पूष्टो हस्ताभ्या मग्रये जुष्टं निर्वपामीति त्रिरे
 तेन यजुषा सकृत् पूष्टीमेतामेव प्रतिपदं कृत्वा ग्रीषोमाभ्या मिति पौर्णमास्या मिंद्राय वै मृधाये
 ति चेंद्राग्निभ्यामित्येमा वास्याया म सन्नयत इंद्रायेति संनयतो महेंद्रायेति वायदि महेंद्रया जी
 भवत्यथानिरुक्षानभि मृशतीदं देवानामितीदमुनः सहेतियेति शिष्टा भवंति तानावपति स्फा
 ल्यै ताना रात्या इत्यथा हवनीयमीक्षते सुवरमिवि रम्ये षं वैश्वानरं ज्योतिरित्यथ गृहान न्वीक्षते ६५
 हंतां दुर्याघावा पृथिव्यो रित्यथै नाना रायो यो लिष्ठ्युर्वंतरिक्षमन्विहीत्यक्षोत्तरेण गार्हपत्य
 मुपसादयत्यदित्यास्तोपस्थे सादयामीति गार्हपत्यमभिमंत्रयते ग्रेहव्यधूरक्षस्वेति ॥ ५ ॥ अ

सुत्र
॥६॥

6

येतस्यामेव स्रुचि तिरः पवित्रमप आनीयो दीचीनाग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पुनाति देवो वः स
वितोत्पुनात्तच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति पछोयेना उन्महयेनुपोत्तिष्ठत्यापो
देवी रगे युवो अगे गुवो ग्र इमं यज्ञं नयतो गे यत्तपति धत्तयुष्मानि द्रोवणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्र
मवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्यङ्गिरेवापः प्रोक्षति प्रोक्षितास्तु प्रोक्षितास्येति त्रिरथ पुरोडाशीयान् प्रो
क्षति देवस्य वासवितुः प्रसवे श्विनोर्बाहुभ्यां पूज्जो हस्ताभ्यामग्रयेवो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्रीषामाभ्या
ममुष्मा अमुष्मा इति यथा देवतं त्रिरुत्तानानि पात्राणि कृत्वा प्रोक्षति शुं ध ध्वं देव्या यकर्मणे दे
वयज्याया इति त्रिरिति शिष्टाः प्रोक्षणीर्निधाय कृत्वा जिनमवधुनोत्पू र्द्धग्रीवमुदङ्गवत्सावधू
तदूरक्षोवधूता अरातय इति त्रिरथेन त्पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरे लोमोपस्तृणसदित्या
स्त्वगसि प्रतिवापृथिवीवेत्तितस्मिन्नुत्पुनलमधू हस्यधिषवणमसि वानस्पत्यं प्रतिवा

यम
॥६॥

दित्यास्त्वमेवितितस्मिन्पुरोडाशीयानावपयमेतन्नूरसिवाचेविसर्जनं देववीतये त्वागृह्णामी
 तिमुसलमवदधात्यद्रिरसिवानस्यसः सइदं देवेभ्यो हव्यः सुशमिशमिधेत्यथहविष्कृतेमा
 कृयतिहविष्कृदेहिहविष्कृदेहीतित्रिरथ दृषुपले वषारभ्वेणैत्रैः समाहंतीषमावदो जमावद
 द्युमद्वदतेवयं संघातं जेषोत्यवहृत्योनुषान्कृत्वोत्तरतः शूर्पमुपयच्छतिवर्षवृद्धमसीतितस्मि
 न्पुरोडाशीयानुद्वपतिप्रतिवावर्षवृद्धवेतित्यथोदः पर्यावृत्यपरापुनातिपरापूतः रक्षः प
 रापूताश्रयातयइतिसव्येननुषानुपहृत्यमांदिशानिरस्यति रक्षसोभागेसीदित्यथापउपसृ
 श्यविविनक्तिवायुवोविविनक्तिपान्नांतं इलान्प्रस्कंदयतिदेवोवः सविताहिरण्यपाणिः प्रति
 गृह्णातिवहंत्यैप्रयच्छन्नाहनिष्कलीकृतैवैत्रिष्कलीकृतान्मेप्रब्रूतादितित्रिष्कलीकृतान्प्रा
 हुस्त्रिष्कलीक्रियमाणानोयोन्यंगोश्रवशिष्योते रक्षसोभागधेयमापेतात्प्रवहतादितइतितं

सूत्र
॥७॥

दुलप्रक्षालनमंतर्वेदिनि नयसुकरदेशे वैतस्मिन्काले प्रातर्देहि धेनुर्दोहय सुदग्गे एव वि
त्रेण नात्रातनक्ति ॥६॥ अथ प्रोक्तेषु त्रिष्कली कृतेषु तथैव कृत्वा जिनमवधुनोत्सृज्य ग्रीवमुद
ज्ज्वल्यावधूतः रक्षोवधूताः अरातय इति त्रिरथेन सुरस्तात्प्रतीचीन ग्रीवमुत्तरलोमोपस्त
णायदित्यास्त्वगसिप्रतिष्ठां पृथिवीवैलितितस्मिन्नुदीचीनकुर्वांश्शम्पानि दधाति दिवस्त्वं भवि
रसिप्रतिष्ठादित्यास्त्वग्वैलितितस्यां प्राचीं दृषदमध्यह्नि घिषणासि पर्वत्या प्रतिष्ठा दिवस्त्वं भवि
वैलिति दृषद्युपलामध्यह्नि घिषणासि पर्वतेयी प्रतिष्ठा पर्वतिर्वैलितितस्यां पुरोडाशीयानधिव
पतिदेवस्य तासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बहिर्भापूज्यो हस्ताभ्यामग्नये जुष्टमधिवपाम्पत्नीवोमाभ्या
ममुष्माः अमुष्मा इति यथा देवतमथैवैमधिवदते धान्यमसि घिनुहि देवान् घिनुहि यज्ञं घिनुहि
यज्ञपतिं घिनुहि मोयज्ञनियमिति पिषति प्राणायत्वा पानायत्वा व्यायै नोत्वेत्यथ बाहूः श्रन्त्ववेष

राम
॥७॥

तेदीर्घामनुप्रसितिमायुषधामिति कृत्वा जिनेपिष्ठानि प्रस्कंदयति देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
 प्रतिगृह्णाति हि विः पेष्य प्रयच्छन्नाह संवपेती पिष्वाणूनि कुरुतादिति पिष्पति पुरोडाशीया
 त्रिरेवैव्यो दधतियदि चरुं करिष्यन् भवति प्रागधि वपन्ना चरुं पुरोडाशीयान्विभजेन् ॥ ७ ॥ अथै
 तानि कपालानि प्रक्षालितानि जघ्नेन गार्हपत्यमुपसादयत्यष्टौ दक्षिणत एकादशोत्तरतो यजघ
 नेन गार्हपत्यमुपविश्य धाष्टिमादत्ते धृष्टिरसि ब्रह्मयजेति गार्हपत्यमभिमंत्रयते पात्रे त्रिमा
 मादंजहीति निष्क्रवाद् पूसेधेति दक्षिणां गार्हं निरस्य तथान्यमावर्तयत्या देवयजेव हेति दक्षि
 णेषां कपालानां मध्यमेनाभ्युपदधाति ध्रुवमसि पृथिवीद् पूहायुर्द पूहप्रजां द पूहसजातानस्मै
 यजमानाय पर्युह्येत्यंगारमधिवर्तयति निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धं अरातय इत्यथ पूर्वार्धमुपदधा
 ति चर्त्रमस्यं तरि र्षं द पूहप्राणं द पूहायानं द पूहसजातानस्मै यजमानाय पर्युह्येत्यथ परार्धं

सूत्र

॥८॥

४

मुपदधाति धर्मासिद्धिं द्रुहच शुद्धिं ह श्रोत्रं द्रुहस ज्ञानस्मै यजमानाय पर्युहेत्यथ
दक्षिणार्धमुपदधाति धर्मासिद्धिं द्रुहयोनिं द्रुहप्रजां द्रुहस जातानस्मै यजमानाय
पर्युहेत्यथ पूर्वमुपधिमुपदधाति चित्तस्य प्रजामस्मै रयिमस्मै सजातानस्मै यजमानाय
पर्युहेत्यथा परमेवमेव द्वे उत्तरतः सद्रुष्टे उपदधाति चित्तस्य प्रजामस्मै सजातानस्मै यजमा
नाय पर्युहेत्यथैनान्ये गारै रधिवासयति भृगुणा मे गिरसां तपसा तप्य धर्मस्यै नानियोगे
न युनक्ति यानि धर्मे कपालान्युपचिन्वेति वेधसः । पूल्लस्तान्यपि ब्रत इन्द्रवायु युक्ता मित्येवमे
वोत्तराणि कपालान्युपदधात्यमी धर्मे कपालान्युपेधते च रुस्थाली मध्यस्थं ति श्रपणानि तपं
ति पिष्टं यवनीया आपः ॥८॥ अथोत्तरेण गार्हपत्यमुपविश्य वाचं यमस्तिरः पवित्रं पात्र्यो
कृष्णाजिना सिष्ठानि सैव पतिदेवस्य वासवितुः प्रसवे स्थिनोर्बाहुभ्यां पूल्लो हस्ताभ्यामग्रयेजु

रयिमस्मै ४

राम

॥८॥

ह्रं संवपाम्य ग्रीवो माभ्याममुष्मा अमुष्मा इति यथा देवतमथ परिकर्मिणमाहुरापन्नानयेत्या
 हरति प्रेषकारः प्रणीताभ्यः स्तुवेणो पहत्यवेदेनो पयम्यपाणिं वातधियैवं मदंतीभ्यस्ता उभ
 यीशनीयमानाः प्रतिमंत्रयंते समापो अद्भिरगमत समोषधयो रसेन सधूरेवतीर्जगतीभिर्म
 धुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्यथानुपरि ज्ञावयत्यज्ञः परिप्रजातास्य समद्भिः पृच्यध्व
 मिति संयौति जनयत्येवा संयौमीति संयुत्यग्न्याभि मृशत्यग्नयेवा ग्रीवो माभ्याममुष्मा अ
 मुष्मा इति यथा देवतं पिंडं करोति मखस्य शिरोमीति तं दक्षिणे षांकपालानां प्रत्युह्यंगाराः
 स्ते अघि पृणक्ति धर्मो सि विश्वायुरिति प्रथयत्युरु प्रथस्वोरुते यत्तपतिः प्रथतामिति तं तन्वेतं
 कूर्मप्रकारं करोति सर्वाणि कपालान्यभि प्रथयतीति ब्राह्मणं ॥ ५१ ॥ अथतिरः पवित्रमाज्यस्था
 ल्यो माज्यं निर्वपति महीनां पयोस्योषधीनां रसस्त्रस्यते स्तीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याये

सूत्र

॥८॥

इत्यथोत्तरतो भस्ममिश्रानं गारात्रिरुस्यते अधिश्रयसेवमेवोत्तरं पुरोडाशमधिपृणक्तपथ
श्रुतमथ दध्यथ पात्रामय आनीय दक्षिणस्य पुरोडाशस्य त्वं ग्राहयति त्वचं गृहीष्व त्वचं गृ
हीष्वेति त्रिरथोत्तरस्याथ पर्याग्निकरो संतरितं रक्षोंतरिता अरातय इति त्रिरथ दक्षिणं पु
रोडाशं श्रपयति देवस्तासविता श्रपयतु वर्षं ष्वे अधिना के गिस्ते तनुवं माति धा गितिं गार्हपत्य
मभि मंत्रयते अग्ने हव्यं रक्षस्वेत्येवमेवोत्तरं पुरोडाशं श्रपयत्यथ दक्षिणं पुरोडाशं भस्मना
भिवास्य वेदेनाभिवासयति संब्रह्मणा पृच्यस्व संब्रह्मणा पृच्यस्वेति त्रिरथोत्तरमविदहंतः
श्रपयतेति वाचं विस्तृजते ऽत्रैतत्पात्री संक्षालनं गार्हपत्या दंगारेणाभितप्य हृत्वा तर्वेदिप्रती
चीनेति सृष्टुलेखा सुनिनयत्येकताय स्वाहा द्विताय स्वाहा त्रिताय स्वाहेत्यथ वेदमादत्तयं
वेदः पृथिवीमन्वविंद हुहासती गहने गहरेषु। सविंदतु यजमानाय लोकमधिद्रव्यं भूरि

राम

॥८॥

कर्मकरोतिवेदेनवेदिं त्रिःसंमार्ष्टिवेदेनवेदिं विविदुः पृथिवीं साप प्रथे पृथिवी पार्थिवा
 निगर्भं विभर्ति भुवनेष्वं तस्मिन् तोयज्ञो जायते विश्वं निरिति ॥१०॥ अथ जघनेन वेद्येति षुनूस्फ
 मादते देवस्य तासवितुः प्रसवे श्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णे हस्ताभ्यामादद इत्याद्याभि मंत्रयत ईदस्य वा
 हुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्यथैन बर्हिषा संश्रयति वायुरसि तिग्मतेजाः शतभृष्टि
 रसि वानस्पत्यो द्विषतो वध इत्यथां तर्वे घृहीचीनाग्रं बर्हिर्निदधाति पृथिव्यै वर्मसि वर्म यजमा
 नाय भवेति तस्मिन् स्फेन प्रहरति पृथिवि देव यजन्योषधास्तो मूलं माहिः सिषमित्यपहतोर
 रुः पृथिव्या इत्यादन्ने ब्रजंगच्छ गोस्थीनमिति हरति वेदिं प्रत्यवेक्षते वर्षतुते द्यौरिति ह्रस्वोक्तेर निर्व
 पति बधान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योस्मां देष्टिये च वयं द्विषस्तमतो मा
 मौ गिति द्वितीयं प्रहरति पृथिवि देव यजन्योषधास्तो मूलं माहिः सिषमित्यपहतोर रुः पृथिव्यै

सूत्र

॥१०॥

10

देवयजन्येइत्यादौ ब्रजंगछगोस्थानमिति हरति वेदिं प्रत्यवेक्षते वर्षतुते घौरिति ह्रस्वात्करे नि
वपति बधान देवसवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योस्मां द्वेष्टि यंच वयं द्विष्मस्तमतो मामौग
ति तृतीयं प्रहरति पृथिवि देवयजन्यौषध्यास्ते मूलं माहिः सिषमित्यपहतोररुः पृथिव्या अदे
वयजन इत्यादौ ब्रजंगछगोस्थानमिति हरति वेदिं प्रत्यवेक्षते वर्षतुते घौरिति ह्रस्वात्करे निवप
ति बधान देवसवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योस्मां द्वेष्टि यंच वयं द्विष्मस्तमतो मामौग
ररुस्ते दिवं मास्का नित्यत्रानुवर्तयति तृष्णी चतुर्थं हरति सह बर्हिषाथ पूर्वपरिग्राहं परिगृह्णा
ति वसवस्त्वापरिगृह्णतु गायत्रेण छंदसेति दक्षिणतो रुद्रास्त्वापरिगृह्णतु त्रैष्टुभेन छंदसेति प
श्चाददित्यास्त्वापरिगृह्णतु जागतेन छंदसे सुतरतोथ करणं जपतीमां नराः कुरुत वेदिमेत्यव
सुमतीः रुद्रवती मादित्यवती वर्षा नृदिवो नाभा पृथिव्या यथायं यजमानो नरिष्येदित्यथ प्राचीः

राम

॥१०॥

स्पेनवेदिं मुञ्चति देवस्य सवितुः सवेकर्म कृण्वन्ति वेधस इत्यथानीध्रमाहानीदिति स्निहरेति
 ततस्त्रिरानीध्रो हरति यदानीध्रस्त्रिहरत्यथ संप्रैषमाह ब्रह्मनुतरं परिग्राहं परिग्रहीषामीति
 प्रस्तुतउतरं परिग्राहं परिगृह्णाति कृतमसीति दक्षिणतः कृतमदनमसीति पश्चात् कृतश्रीर
 सीत्युत्तरतोऽथ प्रतीचीः स्पेनवेदिं योयुष्मते धा असि स्वधा अस्युर्वीचासि वस्वीचासि पुराकू
 रस्य विसृपो विरञ्चिनुदादाय पृथिवीं जरीरानुर्यामैरयं चंद्रमसि स्वधाभिस्तांधीयासोऽनुद
 श्य यजंत इत्यथा तवेदिति र्यचः स्फंस्त - संप्रैषमाह प्रोक्षणीरासादये धावहिरूपसादय
 स्तुवंचस्तुचश्च संमृष्टिपत्नीः सन्नखा ज्येनोदे हीत्याह रं त्योताः प्रोक्षणीरभिपूर्यदक्षिणेनाध्वर्यु
 तास्फ उपनिनीय स्फस्य वर्त्मसादयत्यथोक्ते स्फं निहंतियो माह्वामनसायश्चवाचायो
 ब्रह्मण कर्मणा द्वेष्टि देवाः यः श्रुतेन हृदयेनेलुताचतस्येन्द्रवज्रेण शिरश्छिनन्तीति हस्तौ प्रक्षा

सूत्र
॥११॥

त्यस्य च प्रक्षालयेत्पसादयेत्तदिध्मावर्हिदक्षिणमिध्ममुत्तरं बर्हिः ॥११॥ अथैताः स्तुचः
समादत्ते दक्षिणे न स्तुवं जुहूपभृतौ सव्येन ध्रुवां प्राशित्रहरणं वेदपरिवासनानीति गार्हपत्ये
प्रतितपति प्रसुष्टः प्रसुष्टा अरातयो मेव स्ते जिष्ठे न ते जसानीष्टयामीत्यथ स्तुवं समा
र्हिगोष्ठं मानिर्मृक्षं वाजिनं वा सपत्नसाहीः संमाज्मीति त्रिरंतरतस्त्रिर्वाह्यतस्त्रिरेव मूलैर्दंडं
संमृज्याद्भिः सः स्पृश्य प्रतितप्नोत्प्रयच्छत्यथ जुहूं संमार्ष्टिवाचं प्राणं मानिर्मृक्षं वाजिनं वा स
पत्नसाहीः संमाज्मिदिति तथैव संमृज्याद्भिः सः स्पृश्य प्रतितप्नोत्प्रयच्छत्यथोपभृतं संमार्ष्टिच
क्षुः श्रोत्रं मानिर्मृक्षं वाजिनं वा सपत्नसाहीः संमाज्मिदिति तथैव संमृज्याद्भिः सः स्पृश्य प्रतित
प्नोत्प्रयच्छत्यथ ध्रुवां संमार्ष्टिप्रजां योनिं मानिर्मृक्षं वाजिनं वा सपत्नसाहीः संमाज्मिदिति
तथैव संमृज्याद्भिः सः स्पृश्य प्रतितप्नोत्प्रयच्छत्यथ प्राशित्रहरणं संमार्ष्टिरूपं वर्णं पशुभ्यो मा

यम

॥११॥

निर्मृशं वाजित्वा सपत्नसाहिसंमार्ज्मीति तथैव संमृज्याद्भिः संःसृश्य प्रतिपद्योत्पद्यत्यैता
 निस्तुकुसंमार्जनान्यद्भिः संःसृश्य गार्हपत्येन प्रहरति दिवः शिल्पमवततं पृथिव्याः ककुभिः श्रि
 तं तेन वयः सहस्रवल्गुशेन सपत्नं नाशयामसि स्वाहेत्यथाग्रेणोत्करंत एणनि संःस्तीर्यतेषु सु
 चः सादयित्वाथैतां पत्नीं मंत्रेण वेद्युक्तं प्रपाद्य जघनेन दक्षिणेन गार्हपत्यमुदीचीमुपवेश्य
 योक्त्रेण सैनस्य त्याशासानासौ मनसं प्रजाः सौभाग्यं ततुं। अग्रेऽनुव्रता भूत्वा सन्नस्य सुकृताय
 कमित्यथैनांतिरः पवित्रमपन्नाचामयति पयस्वती रोषधयः पयस्वदीरुधोपयः। अपोपयसो
 यत्पयस्तो नमामि द्रुसं सृजेत्यथैनां गार्हपत्ये समिधं आधापयत्यग्रे व्रतयते व्रते चरिष्यामि त
 छके यंत मे राध्यतां स्वाहा वायो व्रतपते आदित्य व्रतपते व्रतर्ता व्रतपते व्रतं चरिष्यामि त छके
 यंत मे राध्यतां स्वाहेत्यथ जघनेन गार्हपत्यमुपसीदति सुप्रजसं स्त्वावयः सुपत्नीरुपसेदि

सूत्र

॥१२॥

मा। अग्रे सपत्नदंभनमदधासो अदाभ्यं। इंशणीवाविधवाभूयासमदितिरिवसुपुत्रा अस्युरि
लागार्हपत्योपनिषदसुप्रजास्वाय। ममपुत्राशत्रु हृणोथोमेदुहिताविराट्कुता ह मस्मि संजेया
पत्युर्मेश्चोक्तमरत्यथैनां वाचयतिऊनैतिरिक्तं धीयाता इत्यथैनां गार्हपत्यमीक्षयत्यग्रे
हपत उपमा कृयस्वदेवानां पत्नीरुपमा कृयध्वं पत्नि पत्ये षते लोको नमस्ते अस्तु मामाहिंसि रि
त्यथैनामाज्यमवेक्षयति महीनां पयोस्योषधीनां रसोदधेन त्वाचक्षुषा वेक्षे सुप्रजास्वायेत्य
थैनं गार्हपत्ये धि श्रयति तेजोसीति समिधमुपयत्यप्राड् हरति तेजोनुपेहीति त्यथैनं राहव
नीये धि श्रयत्यग्निस्तोतेजोमाविनैदित्यत्रैताः समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधात्यथै
नद- एप्रोक्षणीः पर्याहृत्य दक्षिणधे विद्यै निधाय यजमानमाज्यमवेक्षयति निमील्यावेक्षय
तीति ब्राह्मणमथैनं यथाहृतं प्रति पर्याहृत्योतराद्धे विद्यै निधाय ध्वर्युरवेक्षते अग्रेर्जि कसिसु

राम

॥१२॥

भूदेवानां धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे भवेत्यथैन उदीचीना ग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरु
 त्पुनाति शुक्रमसि ज्योतिरसिते जोसीत्यथ प्रोक्षणी रुत्पुनाति देवो वः सवितो त्पुनात्व छिद्रेण पवित्रे
 णवसोः सूर्यस्य रश्मिभिरिति पछः प्रोक्षणीषु पवित्रे अवधाया दत्ते दक्षिणेन स्तुवं सव्येन जुहुं
 वेदे प्रतिष्ठाप्य तस्यां गृहीते शुक्रं ता शुक्रायां धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामीत्येतेन य
 जुषा चतुर्गृहीतं गृहीत्वा संमृश्योत्प्रयच्छत्यथोपभृति गृहीते ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि धाम्ने धाम्ने दे
 वेभ्यो यजुषे यजुषे गृह्णामीत्येतेन यजुषा षट् गृहीतं गृहीत्वा भूयसो ग्राहन् गृह्णानः कनीय आ
 ज्ये गृहीते तथैव संमृश्योत्प्रयच्छत्यथ ध्रुवायां गृहीते त्रिंस्त्वा त्रिं वि धाम्ने धाम्ने देवेभ्यो यजुषे
 गृह्णामीत्येतेन यजुषा चतुर्गृहीतं गृहीत्वाभिपूर्यतथैव संमृश्योत्प्रयच्छति ॥१२॥ अथैतामाज्य
 स्यालीः सस्तुवां जघनेन वेद्यै निधाय प्रोक्षणी रुत्महयन्नुपोत्तिष्ठत्यापो देवी रग्रे युवो ग्रे गुवो ग्रह

सूत्र.

॥१३॥

13

मंयसंनयताग्रेयज्ञपतिं धत्त युष्मानिंद्रो वृणीत वृत्रतूर्ये युयमिंद्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्यङ्गिरेवा
पः प्रोक्षति प्रोक्षितास्य प्रोक्षितास्येति त्रिरथे — विस्त्रस्य प्रोक्षति कृष्णो स्या खरेष्ठो भयेत्वा स्वाहे
ति वेदिं प्रोक्षति वेदि रसि बर्हिषे वा स्वाहेति बर्हिः प्रोक्षति बर्हिरसि सुभ्यस्ता स्वाहेत्याहं त्येतद्
हिरं तरेण प्रणीताश्चाहवनीयं च तदंतर्वेदि पुरोग्रंथा साद्य प्रोक्षति दिवेत्वेत्यग्राण्यंतरिक्षाय
त्विति मध्यानि पृथिव्ये त्वेति मूलानि सहस्रवा पुरस्तात्प्रत्ये च ग्रंथिं प्रत्युक्ष्यति शिष्टाः प्रोक्षणीनि
नयति दक्षिणायै श्रोतोरोत्तरायै श्रोतोः स्वधा पितृभ्य ऊर्कभवं बर्हिषे तृभ्य ऊर्जा पृथिवी गच्छते
त्युद्गस्य प्रोक्षणी धाने बर्हिर्विस्त्रस्य पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति विष्णोः स्तूपो सीति तस्मिन् पवित्रे
अपि सृजति यजमाने प्राणापानौ दधामीति वातुल्ली वातं यजमानाय वा ब्राह्मणे वा प्रयच्छत्यथै
तानि बर्हिः सन्नहनान्यापातयति दक्षिणायै श्रोतोरोत्तराद्दूसादथ दक्षिणे वेद्यं ते बर्हिमुष्टिं स्त

यम

॥१३॥

एतदेव बर्हि रूपा म्रद संत्वा स्तृणामि स्वासस्य देवेभ्य इति तो बहू लो पुरस्ता त्प्रतीची त्रितमनति
 दृश्ये स्तृणा तथ प्रसारणाणिः प्रागभि सृप्य परिधीन परिदधाति गंधर्वो मि विश्वावसुर्विश्वस्मा
 दीषतो यजमानस्य परिधिरिडईडित इति मध्यम मिंद्रस्य बाहुरसि दक्षिणे यजमानस्य परिधि
 रिडईडित इति दक्षिणे मित्रावरुणे त्वोत्तरतः परिधत्तं क्रवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिडई
 डित इत्युत्तर मथ सूर्येण पुरस्तात्परिदधाति सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातुकस्याश्चिदभिशास्याः इत्यूर्ध्वे
 समिधा वा दधाति वीति होत्रं त्वा क्रवेद्युमेतः समिधी म ह्यग्ने बृहंतम ध्वर इति दक्षिणां तूष्णीमु
 त्तरामभ्याधायां तर्वेद्युदीचीनाग्ने विष्वातीति रश्मी सादयति विशोयं त्रेस्य इति विधृत्योः प्रसारं व
 सूनीः रुद्राणामादित्यानां सदसि सीदति प्रस्तारे जुहूं जुहूरसि घृताचीनाम्ना प्रिये एनाम्ना
 प्रिये सदसि सीदेत्युत्तरामुपभृत्तमुपभृदसि घृताचीनाम्ना प्रिये एनाम्ना प्रिये सदसि सीदे

सूत्र
॥१४॥

सुतरां क्रवां क्रवासि घृताचीनामा प्रिये एनामा प्रिये सदसि सीदेत्यथ स्तुचः सत्रा अभिमृश
त्यता असदन्मुक्तस्य लोके ताविल्लो याहियाहियज्ञं याहियज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमिति विष्णु
निस्थवैल्लवानि धामानि स्थप्राजापसानीत्याज्यान्यभिमंत्रयते ॥१३॥ अथादत्ते दक्षिणेनाज्यस्या
लो सस्तुवां सव्येन पात्री वेदमित्येतत्समादाय प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्मुखो जघनेन गार्हपत्य
मुपविश्य पात्रां द्वेधोपस्तृणीते स्योनेते सदने करोमि घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि तस्मिन्
सीतमृते घृतितिष्ठ ब्रीहीणां मेधसु मनस्यमान इत्यथ धृष्टिमादाय दक्षिणस्य पुरोडाशस्यां
गारानपो हति इदमहं पूसेनाया अभीलये सुखमपोहामीत्यथैनं विदर्शयति सूर्यज्योतिर्विभाहि
महत इन्द्रियायेति वेदेन विरज संकृताभिघारयत्याप्पायतां घृतयो निरग्निर्हव्यानुमन्यतोऽख
मं क्ष्वत्वं च मं क्ष्वसुरूपं त्वावमुविदं पशूनां तेजसाग्रये जुष्टमभिघारयामीति यदेव सो वा भव

राम
॥१४॥

त्यथैनमुदासयति शृत उत्स्नाति जनिता मतीनामित्याजेन सुसंतर्पयत्यर्द्रः प्रथमं भुवनस्य
 गोपा इत्युपरिष्ठादभ्यज्या धस्ता उपान क्रियस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टस्तमं श्वेत्येवमेवोत्तरं पुरो
 डाशमुदासयत्यथ शृत मथ दध्यथ सात्राये अलं करोति यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टो देवानां
 विष्टामनु यो वि तस्ये । आत्मन्वानु सोमघृतवानू हि भूत्वा देवानू गच्छ सुवर्षिदयजमानाय मह्य
 मिजिप्रत्यत्य कपालान्यु दासयतीराभुतिः पृथिव्यै रसो मोक्षमीदितिसंख्यायो दासयति यजमा
 नस्य गोपीथायेति ब्राह्मणमथैनः स्तुवमाज्यस्य पूरयितोत्तरेण पुरो डाशाववदधात्यथैनानि
 संपरिगृह्यंतर्वेद्यासादयति भूभुवः सुवरित्येता मिम्या हृतिभिर्मध्यतः पुरो डाशावासादय
 ति दक्षिणतः शृतमुत्तरतो दध्यथैनः स्तुवमग्रेण स्तुवः पर्याहृत्य दक्षिणेन जुहूं प्रसारं सादयति
 स्योनो मेसीद सुषदः पृथिव्यां प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके दिवि सीद पृथिव्यामेतं रिक्षे हमु

सूत्र

॥१५॥

तरोभूयासमधरेमत्सपत्न्या इत्यथैनद्यथाहृतं प्रतिपर्याहृत्यध्रुवायामवदधात्पृषभोसिशा
करोचेताचीनाः सुनुः प्रियेणनाम्नाप्रियेसदसिसीदति ॥१४॥ अथेध्मात्समिधमाददानआह
ग्रयेसमिधमानायानुब्रूहीत्यथयत्रहोतुरभिजानातिप्रवोवाजाअभिद्यवइतितत्प्रथमामभ्या
दधातिप्रणवेप्रणवेभ्यादधोत्यथयत्रहोतुरभिजानातिसमिद्धोअग्रआहुतेतितदंततोभ्याद
धातिपरिसमिद्धंऽशिनस्यथयत्रहोतुरभिजानास्याजुहोताडुवस्यतेतितदेतेनैववेदेनत्रिरा
हवनीयमुपवाजयत्यनुक्तासुसामिधेनीषुध्रुवाज्यात्स्रुवेणोपहृत्यवेदेनोपयम्यप्राजापत्यंति
र्यंचमाधारमाधारयतिप्रजापतयेस्वाहेतिमनसाथसंप्रैषमाहोग्रीदग्रींस्त्रिस्त्रिःसंमृद्धी
त्यथैषआग्रीध्रइध्रसन्नहनानिस्फउपसंगृह्यपरिधीन्संमार्ष्टिन्निर्मध्यमंनिर्दक्षिणाध्यांत्रि
रुत्तरार्धंत्रिराहवनीयमुपवाजपत्यग्रेवाजजिह्वाजत्वाग्रेसरिष्यंतंवाजंजेष्यंतंवाजिनंवा

राम

॥१५॥

जजितं वा जजित्याये संमाज्जग्निमन्त्रादमन्त्रायां ये स्यथा ग्रेण जुहुपभृतौ प्रोचमं जलं करो
लिभुवनमसि विप्रथस्वाग्नेयं पुरिदं नमइत्यादत्ते दक्षिणेन जुहुं जुह्वे स्यग्निस्त्वाक्यतिदेवय
ज्याया इति सव्येनोपभृतमुपभृदेहि देवस्त्वा सविताक्यतिदेवय ज्याया इति सव्येनात्याक्रामं ज
पस्यग्राविष्णुमावामवक्रमिषं विजिहथां मामासं ता संलोकं मे लोककृतौ कृणुतमिति स्थानं
कल्पयते विष्णोः स्थानमसीत्यन्वारब्धे यजमाने मधमे परिधौ सः स्पृश्यर्जुमाधारमाधारय
तिसंततं प्रोचमव्यवच्छिंदं नितरं शोचकृणो दीर्घाणि समाश्रयो ध्वो अर्धरो दिवि स्पृशामकुतो
यसो यज्ञपतेरिंद्रावात्साहेति बृहद्वा इति स्तुचमु० कृत्वा सधसः स्पर्शयन् स्तुचाबुदुः स्या
क्रामं जपति पाहि माग्नेऽश्चरिता रामा सुचरिते भजेति जुक्वा ध्रुवाः समनक्ति मखस्य शिरो
सि संज्योतिषा ज्योतिरं क्रामिति त्रिरथ यथा यतनः स्तुचौ सादयित्वा प्रवरं प्रवृणीत उक्तर ३

सूत्र

॥१६॥

१६

धमसन्नहनानिस्फुटपसंगृह्यपृष्ठमाग्नीध्रो जुपश्चिष्यत्यथाश्रावयनस्योश्रावयास्तुश्रौषडि
त्यग्निर्देवो होता देवानूयक्षद्विधानुचिकित्वमनुष्यद्वरतवदमुवदमुवदब्रह्मएवदेहवक्षतू ब्रा
ह्मणा अस्य यज्ञस्य प्रावितार इत्यसौ मानुष इति होतुर्नाम गृह्णात्युपोत्थाय होता विमुंचति विमु
क्तो धैर्यरूपविशति प्रसवमाकांक्षन्नास्ते ॥१५॥ अथ यत्र होतुरभिजानाति घृतवती मध्वयो
स्तुचमास्यस्वेति तज्जुहूपभृता वा दयात्या क्रम्याश्राव्या हसमिधो यजेति वेवेद कृते जुहोति
यजयजेति चतुर्थं यक्ष्यन्नर्धमौपभृदाज्यस्य जुह्वं समानयते पंच प्रयाजानिष्टो देव त्या क्र
म्य संस्त्रावेणानुपूर्व्यं हवींष्यभिघारयति ध्रुवामेवाग्रेथ दक्षिणं पुरोडाशमथ ध्रुवामथोत्त
रं पुरोडाशमथ मृतमथ दध्युपभृतमंततोथ चतुराज्यस्य गृह्णान आहा प्रयेनु ब्रूहीत्यत्या
क्रम्याश्राव्याहानिं यजेति वषट्कृत उत्तरार्धपूर्वर्द्धि प्रतिमुखं प्रबाहु कृजुहोत्यथ चतुराज्य

राम

॥१६॥

स्य गृह्णान आह सोमाया नुब्रूही सत्या क्रम्या आवाह सोमे यजेति वषट् कृते दक्षिणार्धपूर्वा
 ऋषिप्रतिमुखं प्रवाहु कृजु होस्यथोपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडाशस्य पूर्वार्धादवघ्ननाहाग्रये नुब्रूही
 त्यथैनमुपतिष्ठते माभेर्मा संविख्यामा ताहिः सिधं मातेते जो पक्रमीदित्यथैनमभिमृशति भेर
 तमुद्धरे मनुषिं चावदानानिते प्रत्यवरास्यामि नेमस्तौ अस्तु मामाहिः सीरिति पूर्वार्धादवराया
 परार्धादवघ्नत्यभिघारयति प्रत्यनक्ति यदवदानानिते वघ्नन्विलोमाकार्षमात्मनः। आज्येन प्र
 त्यनज्येन तत्त आणायतां पुनरित्यत्या क्रम्या आवाहानिं यजेति वषट् कृते जुहोस्यथ चतुराज्यस्य
 गृह्णान आह प्रजापतय इत्युपाः श्वनुब्रूहीत्युच्चैरत्या क्रम्या आवाह प्रजापतिमित्युपां श्रुयजेत्युच्चै
 र्वषट् कृते जुहोस्यथोपस्तीर्योत्तरस्य पुरोडाशस्या परार्धादवघ्ननाहाग्रीषोमाभ्यामिति षोणमा
 स्यामिंद्राय वै मृधायेति चेंद्राग्निभ्यामित्यमावास्या वामसन्नयत इंद्रायेति सन्नयतो महेंद्रायेति
 वायदि महेंद्रयाजी भवति ॥१६॥ समान उपस्थानः समानो भिमर्शनो परार्धादवराय पूर्वार्धादव

सूत्र

॥१७॥

यत्प्रतिधारयति समानः प्रत्यं जनो त्याक्रम्याश्राव्याहाग्रीषोमौयजेति वषट्कृते जुहोत्यथोपस्ती
 यदिः पुरोडाशस्यावघनाहं द्रायानुब्रूहीति महेंद्रायेति वा यदि महेंद्रयाजी भवति द्विः पुरोडा
 शस्यावघति द्विः श्रुतस्य द्विधोभिधारयति प्रत्यनक्त्य त्याक्रम्याश्राव्याहेंद्रं यजेति महेंद्रमि
 ति वा यदि महेंद्रयाजी भवति वषट्कृते जुहोत्यथोपस्तीर्यदक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धाद्वघ
 नाहाग्रयेस्विष्टकृतेनुब्रूहीति सकृदक्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धाद्वघति सकृदध्रवाज्यात्स
 कृत्तरस्य पुरोडाशस्य सकृष्ट तस्य सकृदधोद्विरभिधारयति न प्रत्यनक्त्य वतेस्विष्टकृति
 स्तुवेण पार्वणी होमौ जुहोत्यृषभं वाजिनं वयं पूर्णमासं यजामहे । स नो दोहताः सुवीर्यं राय
 स्पोषं सहस्रिणं प्राणाय सुराधसे पूर्णमासाय स्वाहेति पौर्णमास्याममावास्या सुभगा सुशेवाधे
 नुरिव भूय आणायमाना स नो दोहताः सुवीर्यं राय स्पोषं सहस्रिणं मपानाय सुराधसे मा
 वास्याये स्वाहेत्यमावास्या यामत्याक्रम्याश्राव्याहाग्निं स्विष्टकृतं यजेति वषट्कृत उत्तरार्धं पू

राम

॥१७॥

वर्धेति हाय पूर्वा आहुती जुहोत्यत्रैतन्मे क्षणमाहवनीयेन प्रहरत्यथैनत्संः स्नावेणाभिजुहो
 त्यथोदङ् त्याक्रम्य जुह्वामप आनीय संक्षालनमंतः परिधिनिनयति वैश्वानरे हविर्दं जुहोमि
 साहस्रमुत्संशतधारमेतंसनः पितरं पितामहं प्रपितामहं सुवर्गलोकैर्गच्छतु पितृन्मानुः स्वधा
 नम इति निर्णय्य स्तुचं निष्ठुप्यद्भिः पूरयित्वा वहिः परिधिनिनययतीमंः समुद्रंशतधारमु
 त्संमच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदितिं जनायाग्नेमाहिः सीः परमेवोमं न्नित्यत्रैतदौ
 पभृतमाज्यं सर्वश एव जुह्वो समानयते थयथायतनं स्तुचौ सादयित्वा प्राशिन्नमवघतिद
 क्षिणस्य पुरोडाशस्योत्तरार्धाद्यवमात्रमज्या यो यवमात्रादा व्याधात् कृत्यतामिदं। मारु रूप
 मयज्ञस्य शु-ः सिष्टमिदं हविरित्यथैनत्सुवदेडेनाभिघार्य जघनेन प्रणीताः सादयित्वाद्भिः
 स्तुवदेडं संस्पृश्यावदधाति ॥७॥ अथ कुंः संवाचमसंवेडोपहवनेन याचति तदेतर्वेदिनिधा
 यंतस्मिन्नुपस्तीर्य दक्षिणस्य पुरोडाशस्य दक्षिणार्द्धात्प्ररुज्यावदधाति मनुना दृष्टं घृतपदीमि

सूत्र

॥१८॥

१४

त्रावरुणसमीरितां दक्षिणार्धादसमिदत्रवद्याम्येकतो मुखामिति द्वितीयमवदानानि संभिधा
वधात्यथ दक्षिणस्यैव पुरोडाशस्य पूर्वाङ्गीत्यंगुलं वा चतुरंगुलं वा ज्येन सुसंस्तु संस्तुपात्रेण
ध्रुवां यजमानभार्गनिदधाति द्विध्रुवाज्यादवधति द्विरुत्तरस्य पुरोडाशस्य द्विः श्रुतस्य द्विर्ध्रु
भिधारयत्यथ होतुर्द्विरंगुलावनक्ति जिघ्रेण भक्षयित्वा चतुरवोतरे डामवद्यस्युपस्तृणातिद्विय
दधात्यभिधारयति समान्वा रभं ते अध्वर्युश्च यजमानश्चैत्रस्माचाग्नीध्रश्चाथ यत्र होतुरभि
जातिर्देव्या अध्वर्यव उपहूता उपहूता मनुष्या इति तदक्षिणं पुरोडाशं चतुर्धा कृत्वा बर्हिषदं करो
त्यथ यत्र होतुरभिजानातूत्युपहूतो यं यजमान इति तद्विजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं म
नसा ध्यायेदित्युपहूतायामिडा यो मग्नीध्र आदधाति षडवतमुपस्तृणात्यादधात्यभिधार
यत्युपस्तृणात्यादधात्यभिधारयति प्राश्नंति मार्जयंते अथाह ब्रह्मणे प्राशि त्रं परिहरेति
परिप्राशि त्रं हरेत्यन्वपोनुवेदेन ब्रह्मभागमथान्वाहार्यं याचत्युदासयंत्येतद्विरुच्छिष्टं ॥१८॥

राम

॥१८॥

अथसंप्रैषमाह ब्रह्मनू प्रस्थास्यामः समिधमाधायाग्रीदग्नीन्सकृत्सकृत्संमृदूतिप्रस्तुतो
 त्रेताः समिधं मध्यत आहवनीयस्याभ्यादधात्यथैष आग्रीध्रोऽस्मै रेवेधमसन्नहनेः परिधी
 नू संमार्हिसिक्कमध्यमं सकृदक्षिणा ध्यंसकृदुत्तरार्धं सकृदाहवनीयमुपवाजयत्यग्रे वाजजि
 द्वा जंताग्रे सप्तवांः संवाजं जिगिवाः संवाजिनं वाजजितं वाजिजत्यायै संमाज्यग्निमन्नादम
 न्नाद्यायेत्यथैतानीधमसनहनान्यद्भिः संस्पृश्याहवनीयेनुप्रहरतियोभूतानामधिपतीरुद्र
 स्तांति चरो वृषा पशून्स्माकं मार्हिं सीरितदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यथ जुहूपभृता वारमासा क्रम्या
 श्राव्याह देवानू यजेति वषट्कृते जुहोति यजयजेति त्रीन्प्रतीचानुयाजान्यजति प्रोचं ततः सं
 मिन्नस्यथोदः सा क्रम्य यथा यतनं स्तुचौ सादयित्वा वाजवतीभ्यो स्तुचौ गृह्णति वाजस्यमा
 प्रसवेनोत्तूग्राभेणोदग्रभीदिति दक्षिणेन जुहूमुद्रुल्लस्यथा सपत्न्या इंद्रो मे निग्राभेणाध
 रौं अकरिति स मेनोपभृते निगृह्णत्युद्राभं च निग्राभं च ब्रह्मदेवाः अवीरुधमिति प्राची जुहू

सूत्र

॥१५॥

१५

मूह्यथासपत्नानिंशग्रीमेविष्वचीनान्यस्यतामितिप्रतीचीमुपभृतंप्रत्युहतिप्राच्यापरिधी
ननक्तिवसुभ्यस्तेतिमध्यमंरुद्रेभ्यस्तेतिदक्षिणमादित्येभ्यस्तेत्युत्तरमुश्रथोपभृतमद्भिःसः
सृश्ययथायातनंस्तुचौसादयित्वास्तुक्षुप्रस्तारमनस्तृक्प्रहाराणइतिजुह्वामग्राणिवियंतु
वयइत्युपभृतिमध्यानिप्रजांयोनिमामानिर्मक्षमितिध्रुवायामूलानीत्यथप्रस्तारंरुणंप्रच्छि
द्यजुह्वामवदधात्यथाश्रावयत्योश्रावयास्तुश्रौषडितीषितादैव्योहोतारोभद्रवाच्यायत्रेषि
तोमानुषःसूक्तवाकायसूक्ताब्रूहीतितमुपरीवप्रांचंप्रहरतिनात्यग्रंप्रहरतिनपुरस्तात्प्रत्यस्य
तिनप्रतिशृणोतिनविघ्नंचविद्यौलूध्वमुद्यौत्यार्पयंतामायश्रौषधयोमरुतांपृषतयस्यदिवंग
छततो नोवृष्टिमेरयेत्यथाग्रीधमीक्षतेऽग्रीदतितमाहग्रीधःसंवदस्वत्यगानग्रीदित्याहध्व
युरगत्रित्याहग्रीधःश्रावयेत्याहध्वयुःश्रौषडित्याहग्रीधःइदंब्रूहीत्याहध्वयुरनुप्रहरेत्या
हाग्रीधोनुप्रहरतिस्वगादैव्योहोतृभ्यःस्वस्तिमानुषेभ्यःशंयोब्रूहीत्यथोपोत्यायाहवनीयमुप

राम

॥१५॥

तिष्ठत आयुष्या अग्ने स्या यमे या हि च शुष्मा अग्ने सि च क्षुमे पाहीत्यथे मामभि मृशति ध्रुवासीति
मध्यमं परिधि मनु प्रहरति यं परिधिं पर्यधत्वा अग्ने देवपणिभिर्वीर्यमाणः तं त एतमनुजोषे भरा
मिन देवत्वदपचेतया ता इत्यथेतरावुपसमस्यति यत्तस्य पाथ उपसमितमित्यथेनात्सः स्त्रावेणा
भिजुहोति जुक्ता मुपभृतं संप्रस्त्रावयति संप्रस्त्रावभागास्थेषा बृहंतः प्रस्तरेष्ठावर्हिषदश्च देवा इ
मां वाचमभिविश्वे गृणंत आसघास्मि नूबर्हिषि मादय ध्वं स्वाहेत्यथ प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यङ्मुद्रु
त्यधुरि क्षुचौ विमुंचयन्ते र्वा मपन्न गृहस्य सदसि सादयामि सुआय सुमिनी सुमेमाधतंधुरि धु
यै पातमिति यद्युवैनानो भवत्युक्तर एवैने स्फो विमुंचयेते नैवर्मत्रेणा ॥ १८ ॥ अथादत्ते दक्षिणे ना
ज्यस्त्राली सस्त्रुवा सयेन जुहूः होत्रे वेदं प्रत्यय प्रदक्षिणमावृत्य प्रत्यं चावा इवतो दक्षिणे नाध्व
र्युर्गार्हपत्यं परिक्रामत्युत्तरेण होतातो जघनेन गार्हपत्यं पश्चात्प्रां चावुपविशतो दक्षिणे एवाध्व
र्युर्नक्षत्रो होताथा ध्वर्युर्वेदमुपभृतं कृत्वाथ चतुराज्यस्य गृहान आह सोमाये सुपाः श्वनुब्रूही

सुत्र
॥२०॥

सुत्रैराश्राव्याहसोममितुपांशुयजेसुत्रैर्वषट्कृतोजुहोत्यथचतुराज्यस्यगृहानाहवष्टु
 तुपांशुअनुब्रूहीत्युत्रैराश्राव्याहवष्टारमितुपांशुयजेसुत्रैर्वषट्कृतोजुहोत्यथचतुराज्यस्यगृह
 नआहदेवानोपत्नीभ्यस्तुपांशुअनुब्रूहीत्युत्रैराश्राव्याहदेवानोपत्नीरितुपांशुयजेसुत्रैर्वषट्
 कृतेपरिश्रितेदेवानोपत्नीर्यजत्यथचतुराज्यस्यगृहानाहप्रयेगृहपतयस्तुपांशुअनु
 ब्रूहीत्युत्रैराश्राव्याहप्रिगृहपतिमितुपांशुयजेसुत्रैर्वषट्कृतउत्तरार्धपूर्वाद्धेतिहायपूर्वा
 आहुतीर्जुहोत्यथाग्रेएहोतारमुपातीत्यहोतुर्द्विरंगुलावनक्तिजिघ्रेणभक्षयित्वाचतुर्हस्तेऽंसे
 पादयत्याज्यस्यैवसमन्वारेभेतेअध्वर्युश्चैवपत्नीचोपहृतातामिडायामग्रीध्रआदधातिषड
 वतंप्राश्नीतोमार्जयेतेअथसुचिचतुर्गृहीतंगृहीत्वापसेलेःपर्यरित्यान्वाहार्यपचनेप्रायश्चि
 तंजुहोत्युलूखलेमुसलेयच्चश्रुपआशिश्नेषट्षदिकृत्वाजिनेयकृपाकेअवप्रुषोविप्रुषःसं
 यजामिविश्वेदेवाहविरिदंजुषतांयसेयाविप्रुषःसंतिबद्धीरग्नौताःसर्वाःस्विष्टाःसुहुताजुहो

यम
॥२०॥

मिस्वाहेत्यपरंचतुर्गृहीतंगृहीत्वान्वाहार्यपचन एवेधमप्रब्रश्चनान्यभ्याधाय फलीकरण नोपफ
 लीकरण होमं जुहोत्यग्नेरध्यायोशीततनोपाहिमाघद्विः पाहि प्रसित्ये पाहि दुरित्ये पाहि दुरग्र
 न्ये पाहि दुश्चरितादविषंनः पितुं कृणु सुषदायानिः स्वाहेत्यथैतेनैव यथेतमेत्यहोत्रेवेदंप्रदाय
 पत्नीं विष्पतीमं विष्पामिवरुणस्यपाशं यमबध्नीत सविता सुकेतः॥ धातुश्च योनौ सुकृतस्य लो
 के स्यो नं मे सह पसा करोमीत्यथास्यै यो क्रमं जकावाधायोदपात्रमानयति समा युषासे प्रज
 या समग्नेवर्चसा पुनः॥ संपत्नी पत्याहंगच्छे समात्मा तनुवाममेत्यथमुखं विमृष्टे यदश्रुते सर
 स्वति गोष्ठेषु यन्मधुतेन मेवाजिनी वति मुखं द्वि सरस्वतीत्यपो निनयत्यवभृथस्यैवरूपं
 कृतोत्तिष्ठतीति ब्राह्मणं॥२०॥ अथैनांतथैवतिरः पवित्रं मप आचामयति पयस्वती रोषधयः प
 यस्वदीरुधांपयः॥ अपो पयसो यस्य सो नमामिंदसः सृजेत्यथैनांगार्हपत्ये समिध आधाप
 यति अग्ने ब्रतपते ब्रतमचारिषंतदशकंतमेराधि स्वाहावायो ब्रतपत आदि स ब्रतपते ब्रतानां

सूत्र

॥२१॥

व्रतपतेव्रतमचारिषंतदशकंतमेराधिस्वाहेत्यथयथाप्रपन्नं निष्कामत्यथप्रागेत्यथ्रवामाप्ता
ययसाप्यायतां ध्रुवाद्युतेनयज्ञंयज्ञं प्रतिदेवयज्ञः। सूर्याया ऊधोदित्या उपस्य उरुधारा पृथिवी
यज्ञे अस्मिन्नित्यथा ज्यस्या ल्या लु वे णो प घा तं प्रायश्चित्तानि जुहोत्याश्रावितमत्याश्रावितं वष
टू कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यज्ञहीनं यज्ञः पवोति प्रतिरन्नेति कल्पयन् स्वाहा कृ
ताहुतिरेतु देवान् स्वाहेत्यथ यज्ञस्य समृद्धीर्जुहोतीष्टभ्यः स्वाहा वषट् मिष्टेभ्यः स्वाहा भेषजं दु
रिष्टे स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा दैराध्ये स्वाहा देवीभ्यस्तनूभ्यस्वाहा ऋध्ये स्वाहा समृध्ये स्वाहा सर्व
समृध्ये स्वाहा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा सुवः स्वाहा भूर्भुवः सुवः स्वाहे मंवरुणतत्त्वामित्वं नो अग्ने
सत्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयास्यया सन्मनसा हितः। अयासन् हव्यमूहिषे यानोधे हि भेषजं स्वाहा
याश्चाग्ने रनभि शस्तीश्च सत्यमित्वमया असि। अयसा मनसा धृतो यसा हव्यमूहिषे यानोधे
हि भेषजं स्वाहा यदस्मिन् कर्मण्यंतरगाममंत्रतः कर्मतो वा। अनया हुत्या तच्छमयामि सर्वं

राम

॥२१॥

सुन

॥२२॥

तृप्यंतु देवा आरुषंतां घृतेन स्वाहा । यदस्य कर्मणोऽखरीरिचं यद्वान्यूनमिहाकरं । अग्निष्टस्विष्टकृ
द्विद्वान्सर्वः स्विष्टः सुहुतं करोतु मे अग्नये स्विष्टकृते सुहुतं हुतं आहुतीनां कामानां । समर्द्धयित्रे
स्वाहा प्रजापतेन त्वदेतान्यन्यो विश्वा जाता निपरिता बभूव । यत्कामास्ते जुहुमस्तत्रो अस्तु वयः
स्यामपतयोरयीणाः स्वाहेत्यथ बर्हिषो धातृनाः संप्रलुप्य ध्रुवायाः समनक्ति समं तां बर्हि
र्हविषा घृतेन समादित्यैर्वसुभिः संमरुद्भिः समिंद्रेण विश्वेभिर्देवेभिरक्तामित्यथैनदाहव
नीयेनुप्रहरति दिव्यं नभोगच्छतुयत्स्वाहेत्यथोपोत्थाय दक्षिणेन पदा वेदिमवक्रम्य ध्रुवया स
मिष्टयजुर्जुहोति देवा गातुर्विदो गातुं वित्वा गातुमितमनसस्पत इन्द्रो देवदेवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि
स्वाहा वातेधाः स्वाहेत्युहति स्तुवं निनयति प्रणीता उपोत्थाय यजमानो दक्षिणेन पदा विष्णुक्र
मानूक्रमते संतिष्ठत आमा वास्यं वापौर्णमासे वाहविः ॥२१॥ ॥ शुभमस्तु ॥ ॥ श्रीराम ॥
आमा वास्येन वापौर्णमासेन वा । अथ जघनेन गार्हपत्यं तिष्ठत । अथैतस्यैशाखायै । अथ प्रात

राम

॥२२॥

सूत्र
२२

हुते मिहोत्रे । अथ विलोः क्रमोसीति । अथैतस्यामवस्तुचि तिरः पवित्रं । अथ प्रोक्तेषु ।
अथैतानि कपालानि । अथोत्तरेण गार्हपत्यमुपविश्य । अथ तिरः पवित्रं । अथ जघने
नखिवेधैतिष्ठन् । अथैताः स्तुचः समादत्ते । अथैतामाज्यस्थालीं सस्तुवां जघनेन । अथा
दत्ते दक्षिणेनाज्यस्थालीं सस्तुवां । अथेधसमिधं । अथ यत्र होतुरभिजानाति समानो
पस्थानः । अथ कः संवाचमसंवा । अथ सं प्रैषमाह । अथादत्ते दक्षिणेनाज्यस्थालीं सस्तु
वां । अथैनांतथैव ॥ ॥ आज्यस्थालीं स्तुचं चैव स्तुचं च समिधं तथा ॥ प्रोक्षणीमभि
घ्नोत न कुशां न्यात्राण्येतानि सादयेत् ॥ १ ॥ इदं न्यचि पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीं तिरः पवित्र
मप आनीय त्रिरुत्प्लुयताभिरुत्तानान्यन्यानि पात्राणि प्रोक्ष्याज्यस्थाल्यां तिरः पवित्रमाज्य

राम
२२

सूत्र
॥२३॥

मानीयगार्हपत्येउदगंगारानृष्टयकृत्स्नतेष्टाज्यमधिश्रित्याभिघोतनकुशेनावज्वाल्पतत्र
दर्भाग्रद्वयंप्रोक्षितंप्रास्यपुनरवघोतनकुशेनावज्वाल्पत्रिःपर्याग्निकृत्यांगारान्प्रत्यूहाङ्गं पुन
राहारं त्रिरुत्यूयपवित्रेऽग्नौ स्तुक्रुस्तुवौ सकुशौ निरुण्य संमृज्य प्रोक्ष्यगार्हपत्येप्रतितप्यस्तु
विचतुर्गृहीतंगृहीत्वाग्निसंमीपे निदध्यादिति ॥ शुभमस्तु ॥ ग्रंथसंख्या ॥ ४५१ ॥

राम
॥२३॥

वेधनसूत्र

४५०